
ОСОБЕНОСТИ ПРИ НАСЛЕДЯВАНЕТО НА ВЕЩНИ ПРАВА

ПАВЕЛ САРАФОВ*

Катедра „Гражданскоправни науки“

Резюме: Тази статия разглежда въпросите на придобиването на вещни права чрез наследяване. В нея е обяснено какви особености разкрива наследственото правоприемство, какъв е механизмът за неговото протичане и кои лица могат да бъдат праводатели и правоприемници. Отделено е място на видовете наследяване като е спряно внимание върху общото наследяване и частното наследяване. Проследено е наследяването по закон и по завещание като са разгледани правните особености на всяко от двете наследявания и фактическия състав, въз основа на който протича.

Ключови думи: наследствено правоприемство, общо наследяване и частно наследяване, запазена част от наследството, разполагаема част от наследството, наследници със запазена част, универсално (общо) завещание, завет (частно завещание), фактически състав на наследяването по закон и фактически състав на наследяването по завещание, семейно-родствена връзка.

* Професор по гражданско и семейно право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“, доктор по право.

SPECIFICS REGARDING INHERITANCE OF PROPERTY RIGHTS

PAVEL SARAFOV*
Civil Law Sciences Chair

Abstract: The present article considers the questions regarding acquisition of property rights through inheritance. Therein are explained the types of specifics revealed by the inheritance relationship, what is the mechanism of its development and which persons may be predecessors and legal successor. Attention has been brought to the types of inheritance, as general and private inheritance have been reviewed. Inheritance under the law and under a will have been traced as the legal specifics of each type of inheritance and the factual composition, whereupon said develops, have been considered.

Key words: Inheritance relationship, general inheritance and private inheritance, reserved portion of inheritance, available portion of inheritance, universal (general) will, covenant (private will), factual composition of the inheritance under the law and factual composition of the inheritance under a will, family-parentage relationship.

I. Относно придобиването на вещни права по наследство

Придобиването по наследство е произведен способ за придобиване на вещни права. Особеност при него е, че предмет на придобиването са правата на починало физическо лице. Това означава, че при този способ праводател може да бъде само физическо лице, но не и юридическо лице.

Друга особеност при придобиването по наследство е, че то не става автоматично със смъртта на физическото лице, а настъпва посредством упражняване на специално право – правото на наследяване.¹ Правото на наследяване възниква от откриване на наследството (това е моментът на смъртта на наследодателя) и съдържа две алтернативни възможности: 1) да се приеме наследството или 2) да се направи отказ от него. За да се придобие наследството, то трябва да се приеме – чл. 48, изр. 1 от Закона за наследството (ЗН). **Приемането е едностранен акт, с който наследникът изявява волята си да го придобие.** Волеизявлението за това може да бъде направено както изрично – чрез вписване в специална книга към районния съд (чл. 49, ал. 1 ЗН), така и с конклюдентни действия (чл. 49, ал. 2 ЗН) – например чрез раздаване дрехи на покойния, пренасяне на негови вещи в своето жилище или чрез предявяване на иск за делба на наследствено имущество.²

* Professor of Civil Law and Family Law at the Faculty of Law, Sofia University „St. Kliment Ohridski“, Ph.D.

¹ По въпроса за правото на наследяване вж. **Петров**, Венцислав Л. Отмяна на отказа от наследство от кредиторите на наследника. София: Сиела, 2016, с. 92 и посочените там автори.

² Според съдебната практика, когато наследникът приема конклюдентно наследството следва да извърши такива фактически или правни действия, които по безспорен и несъм-

Тъй като между момента на откриване на наследството и момента на приемането му може да има известен интервал от време възниква въпросът как се осъществява механизмът на правоприемството? Отговорът е, че приемането на наследството има обратно действие и произвежда ефект от момента на откриване на наследството, т. е. от момента на смъртта – чл. 48, изр. 2 ЗН. Това означава, че при приемане на наследството наследникът ще придобие правата на наследодателя от смъртта на последния.

Друг въпрос, който възниква от обстоятелството, че между откриването на наследството и неговото приемане може да има интервал от време е въпросът какво е правното положение на лицето, което има право да наследява, но не е приело наследството. Съгласно чл. 58 ЗН „До приемане на наследството лицето, което има право да наследява, може да управлява наследствените имущества и да упражнява владелчески искове за запазването им.“ Това означава, че подобно лице не е правоприемник на наследодателя, а само специфичен пазител на оставеното от него имущество.

При наследяване е възможно няколко лица да се явят в качеството на наследници. В този случай между тях ще възникне съсобственост върху наследствените вещи. **При този автоматизъм във възникването на съсобствеността се приема, че всички вещи, които са били във владение на наследодателя, минават във владение на наследниците му по право, без да е необходимо те да са завладели фактически вещите.** Ето защо, за да може един от тях да придобие по давност тези вещи, е нужно владението на останалите да е било отнето от него по един изричен и недвусмислен начин. Не е достатъчно той само да се ползва от вещта, тъй като всеки от сънаследниците може да се ползва от общата вещ. За да се приеме, че той е прекратил владението на останалите сънаследници е необходимо сънаследникът да е извършил такива действия, от които да се вижда, че фактическата власт на другите сънаследници е прекратена, че ако те се опитат да я упражнят върху вещта, ще бъдат отблъснати. Сънаследникът ще е отнел владението върху вещта на останалите сънаследници, ако не ги допуска да се ползват от общата вещ по никакъв начин. Същото ще бъде, когато другите сънаследници не са се опитали да се ползват от общата вещ и сънаследникът се ползва от нея по такъв начин, който показва, че я счита за своя.³

нен начин да създават убеждение за приемането, а не действията да са такива, които може да се тълкуват двусмислено. Ето защо използването на обикновената покъщнина, с която са си служили членовете на семейството не дава основание да се счита, че наследникът е приел наследството – р. 535-11-II г. о. на ВКС по г. д. № 92/10 г.; р. 596-91-I г. о. на ВС по г. д. № 353/91 г. Не е акт по приемане на наследството и извършването на действия по обикновено управление на наследеното имущество – р. 395-10-II г. о. на ВКС по г. д. № 309/10 г.

³ Р. 2831-79-I г. о. ВС по г. д. № 1103/79 г.; опр. 1000-09-II г. о. ВКС по г. д. № 909/09 г.

II. Видове наследяване

А. От гледна точка на обекта на наследяване то бива два вида – *общо наследяване* и *частно наследяване*.

1. *Общо наследяване* (наследяване при условията на общо правоприемство.)

При общото наследяване се наследява съвкупност от права и задължения без те да са посочени конкретно. В обхвата на наследяваните права попадат и вещните права стига да са наследими. Ето защо от тях следва да се изключи правото на ползване, тъй като то е право *intuitu personae* и се прекратява със смъртта на наследодателя. Всички останали вещни права са годни за наследяване, като няма значение дали са права върху индивидуално определени вещи или върху родово определени вещи, дали са главни права или акцесорни права.

2. *Частно наследяване* (наследяване при условията на частно правоприемство)

При частното наследяване се наследяват отделно взети права на наследодателя. Те са конкретно уточнени и се придобиват съобразно индивидуализиращите си белези – примерно правото на собственост върху леката кола, която наследодателят е оставил или правото на собственост върху принадлежалите му бижута.

Б. На следващо място с оглед това дали при наследяването участва волята на наследодателя наследяването бива *наследяване по закон* (когато при наследяването не участва волята на наследодателя) и *наследяване по завещание* (когато волята на наследодателя участва).

1. Наследяване по закон

1.1. *Характер на наследяването по закон*

При наследяването по закон като правило се осъществява общо правоприемство, тъй като при него наследодателят не посочва конкретни права и задължения, които да се прехвърлят на наследниците. Предмет на придобиване е цялото имущество на наследодателя или част от него, която обаче не е индивидуализирана, а е уточнена само количествено, напр. една втора, една трета и т. н. Казаното важи дори и наследството да се състои само от една вещ. Това е така, тъй като и в този случай предмет на наследяването е наследството, а то се разглежда като съвкупност от права и задължения.⁴

В два случая при наследяването по закон се осъществява частно правоприемство. *Единият* е по чл. 11 ЗН, при който поради липса на други наследници за определени категории вещи, т. е. за определена категория вещни

⁴ Аргумент от т. р. 50-56-ОСГК на ВС по гр. д. № 3/1956 г.

права, частен правоприменник е общината. Това са правата върху движимите вещи на наследодателя, неговите жилища, ателиета и гаражи, както и парцелите и имотите предназначени предимно за жилищно строителство. Те стават собственост на общината, на чиято територия се намират. *Вторият* случай на частно правоприменство при наследяването по закон е по чл. 12, ал. 1 ЗН, при който наследникът, живял с наследодателя и полагал грижи за него получава обикновенната покъщнина, а ако се занимава със земеделие и не е съответно възнаграден – и земеделския му инвентар.

1.2. Параметри на наследяването по закон

Важна особеност на наследяването по закон е, че законът определя параметрите на наследяването, а именно: 1) кой ще бъде наследник и 2) какъв ще е делът (размерът) от наследството, който той ще се получи.

Наследници по закон са само физически лица, намиращи се в семейно-родствена връзка с починалия. Това са неговите низходящи (деца, внуци и т. н.), неговите възходящи (родители, дядовци, баби и т. н.), неговите братя и сестри и роднините му по сребрена линия до шеста степен включително. Заедно с това наследник по закон е и преживелият съпруг на починалия. Наследниците по закон са разпределени в редове, като наследници *от първи ред* са низходящите (чл. 5 ЗН); *от втори ред* са родителите (чл. 6 ЗН); *от трети ред* са две групи лица – първата – братята и сестрите и техни низходящи (чл. 8, ал. 1 ЗН) и втората – възходящите от втора и по-горна степен – баби дядовци и т. н. (чл. 8, ал. 2 ЗН); *от четвърти ред* са роднините по сребрена линия до шеста степен включително без братята и сестрите и техните низходящи (чл. 8, ал. 4 ЗН.) Съпругът е извън редовете на роднините като наследява на собствено основание заедно с първите три реда и изключва четвъртия (чл. 9 ЗН.) Принципът е, че по-близкият ред наследници изключва по-далечния.

Законът предвижда, че ако някой от наследниците е починал преди наследодателя, той се замества от неговите низходящи (чл. 10 ЗН.) В този случай се говори за *наследяване по право на заместване*. При този случай се наследява по коляно, което е в противовес на наследяването по глава. Наследяване по право на заместване може да има само по отношение на първия ред и третия ред в групата на братята и сестрите. **Важна особеност във връзка с наследяването при условията на заместване е, че при делба на наследствено имущество може да се стигне до възлагане на обща вещ на цялото коляно, вследствие на което делбата няма да доведе до окончателно прекратяване на съсобствеността, а до съсобственост между членовете на коляното.** Така например ако един родител е оставил три деца за наследници, но едното от тях е починало преди него това починало дете се замества от своите деца, които да речем са две и формират отделно коляно. В случай, че наследството на родителя се състои от три самостоятелни апартамента с приблизително еднаква стойност то тогава съдът може да възложи в дял на двете живи негови

деца два от апартаментите, а на децата на покойното му дете в общ дял третия от апартаментите, върху който те ще имат съсобственост.⁵

Вторият параметър, който определя законът при наследяването по закон е този относно дела (размера) на придобиваното от наследника имущество. Така например съгласно чл. 5, ал. 1 ЗН децата на починалия наследяват по равни части, а съгласно чл. 9, ал. 1 ЗН съпругът наследява част, равна на частта на всяко дете. Също равни части получават и братята и сестрите ако те са единствени наследници – чл. 8, ал. 1 ЗН.

Разбира се за получаване на наследствен дял може да се говори само, когато наследниците са повече от един. В случай, че наследникът е само един той ще получи цялото наследство и дялове няма да има.

1.3. Фактически състав на наследяването по закон

Фактическият състав на придобиване на вещни права чрез наследяване по закон включва следните елементи:

1. Откриване на наследството (т. е. настъпване смъртта на наследодателя);

2. Лицето да има качеството наследник по закон и да не е недостойно да наследява;

3. Лицето да спада към реда наследници, призовани към наследяване (по предния ред изключва следващите редове.) Под призоваване се разбира предлагане на наследството⁶, като това предлагане може да се става абстрактно по силата на закона;

4. Лицето да приеме наследството – изрично или чрез конклюдентни действия.

При кумулативното наличие на тези елементи се осъществява наследяването по закон и настъпва свързаното с него надлежно правоприемство.

2. Наследяване по завещание

2.1. Същност на наследяването по завещание

Наследяването по завещание е свързано с изразяване на изрична воля от страна на наследодателя (завещателя). Това става с нарочен акт, наречен завещание. *Завещанието е едностранен акт, с който авторът му се разпорежда*

⁵ Делбата се извършва по колена, когато е невъзможно всеки съделител да получи реален дял, но е възможно всяко коляно да получи реален дял – р. 459-11-I г. о. на ВКС по г. д. № 82/2011 г. Това е допустимо само, когато съсобствеността е възникнала от наследяване – р. 138-12-I г. о. на ВКС по г. д. № 609/2011 г.; р. 69-15-II г. о. на ВКС по г. д. № 184/2015 г.; р. 904-09-V г. о. на ВКС по г. д. № 3873/2008 г.; р. 60-10-I г. о. на ВКС по г. д. № 534/2009 г.; р. 634-10-I г. о. на ВКС по г. д. № 1378/2009 г.; р. 171-10-IV г. о. на ВКС по г. д. № 4171/2008 г.; р. 493-10-III г. о. на ВКС по г. д. № 3861/2008 г.

⁶ **Петров**, Венцислав Л. Отмяна на отказа от наследство от кредиторите на наследника. София: Сиела, 2016, с. 96.

безвъзмездно с цялото или част от своето имущество в полза на определено лице (лица) за след своята смърт.

2.2. Параметри на наследяването по завещание

Важна особеност при наследяването по завещание е, че завещателят сам определя параметрите на наследяването – както кои ще са наследниците, така и кое ще е имуществото, което те ще получат.

От обстоятелството, че завещателят сам определя лицата, които ще го наследят произтича възможността наследници по завещание да бъдат не само физически лица, намиращи се в семействено-родствена връзка с него, но и лица, които не са в такава връзка. Нещо повече, няма пречка за наследници да бъдат определени дори и юридически лица. Стига да желае, завещателят има възможността да действа свободно и да се разпорежи в тази насока.

Следваща възможност, която предоставя наследяването по завещание е завещателят да избере свободно коя част от имуществото му при кой наследник да отиде. Така той сам определя степента на щедрост, с която ще облагодетелства избраните от него лица и начина, по който ще структурира полученото от тях имущество.

2.3. Запазена част при наследяването по завещание

Свободата на завещателя да избира имуществото, което ще предостави на своите наследници не е абсолютна. Има една група законни наследници, чиито интереси законът брани и им отрежда т. нар. *запазена част*. Запазената част е такава част от наследството, която трябва да бъде наследена от посочени от закона наследници и не може да бъде засегната от наследодателя с безвъзмездни разпореждания. Частта извън нея се нарича *разполагаема част* и представлява частта, с която завещателят може да се разпорежи свободно. Наследници със запазена част са *низходящите, родителите и съпругът* – чл. 28, ал. 1 ЗН. Те имат възможност да възстановят запазената си част ако последната бъде засегната от завещателните разпореждания на завещателя или от негови дарения, извършени приживе.

Възстановяването става със специален иск по чл. 30 ЗН. Искът води до възстановяване в стойностно или натурално изражение на запазената част в полза на съответните наследници. Когато обаче запазената част е накърнена чрез завещаване или подаряване на недвижим имот и отделянето на част от него е неудобно, за да се допълни запазената част, в случай че стойността на завещания или подарения имот надвишава с повече от $\frac{1}{4}$ разполагаемата част, имотът остава изцяло в наследството, а заветникът или надареният получават стойността на разполагаемата част – чл. 36, ал. 1 ЗН. Това означава, че в този случай вследствие упражняването на иска по чл. 30 ЗН се стига до отпадане на вещно-прехвърлителния ефект на съответния акт и правото на собственост

върху имота се връща в наследството. Тук следва да се отбележи, че лицето, в полза на което е било извършено дарение на вещно право приживе от наследодателя, не може да възрази, че е придобило собствеността по давност. То е владяло вещта в качеството на неин собственик, а никой не може да придобива по давност, нещо, което вече е придобил в собственост на друго правно основание⁷ – в случая дарение.

Обстоятелството, че искът за възстановяване на запазена част може да доведе до отпадане на вещнопрехвърлителния ефект на съответния акт не означава, че искът е вещен. Той няма характер на иск за защита на вещни права. Това е така, защото правото да се иска възстановяване на запазена част е потестативно и ефектът от упражняването му е само настъпване на промяна в правната сфера на облагодетелстваното от разпоредителния акт лице. Заедно с това с „иска за намаление съдът не се произнася по въпроса за реалното връщане и предаване на владението на имотите, които надхвърлят разполагаемата част. За това е нужно да се води отделен ревандикационен иск, освен ако двата иска са били съединени в едно производство.“⁸

Следващ аргумент, че искът по чл. 30 ЗН няма вещен характер е позицията на задължителната съдебна практика – ППВС № 7/1973 г., където претенцията за намаляване на завещания и дарения с оглед възстановяване на запазена част е приета за „вземане“ по смисъла на чл. 110 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД). В цитираното постановление, както и в множество решения на ВКС, се посочва, че искът по чл. 30 ЗН се погасява с изтичането на общата петгодишна давност.⁹ За разлика от този иск, исковете за защита на вещни права не се погасяват по давност!

2.4. Видове завещания

С оглед съдържанието на завещателните разпореждания завещанията биват два вида – **универсално (общо) завещание** и **завет (частно завещание)**.

2.4.1. Универсално (общо) завещание е това, при което се осъществява общо завещателно разпореждане. С други думи при него не се сочат конкретни вещни права, които да са предмет на наследяване, а се съдържа волеизявление относно цялото имущество на завещателя или относно идеална (дробна) част от него. Примерно „Завещавам цялото свое имущество“ или „Завещавам 1/2 от имуществото си“. Това означава, че в полза на посочения наследник

⁷ Р. 80-65-ОСГК на ВС по г. д. № 58/65 г.; р. 807-98-I г. о. на ВКС по г. д. № 143/98 г.; р. 1135-98-I г. о. на ВКС по г. д. № 805/98 г.

⁸ **Цонов**, Александър. Коментар по Закона за наследството. София: Издание на ВС на Р. България, 1993, с. 92.

⁹ Искът се погасява с общата петгодишна давност, която за даренията започва да тече от откриване на наследството, а за завещанията – от момента, в който наследникът упражни своите права по завещанието.

(чл. 16, ал. 1 ЗН) имуществото или идеална част от него преминава като съвкупност от права и задължения.

2.4.2. *Завет (частно завещание)* е свързан с частно завещателно разпождане. При него се посочва конкретно какво право се наследява от облагодетелстваното лице, което в случая се нарича *заветник* (чл. 16, ал. 2 ЗН). Примерно „Завещавам жилището си в гр. Русе на лицето А“ или „Завещавам яхтата си с местостоянка в гр. Несебър на лицето Б.“. В случая не се изисква максимално подробно описание на вещта – важно е посочването да е направено така, че тя да може да се индивидуализира и при нужда да се установи безспорно.

Тъй като при завета се наследява конкретно право, а не се наследяват задължения и не се отговаря за задължения се счита, че при него е налице *частно правоприемство по повод на смърт*.

Особеност на завета е, че той може да има за предмет както индивидуално определени вещи, така и родово определени вещи (арг. от чл. 19, ал. 2 ЗН.) Когато предмет на завета са индивидуално определени вещи, настъпва правоприемство направо от наследодателя. Когато предмет на завета са родово определени вещи, за заветника възниква вземане срещу наследниците – да му прехвърлят собствеността. В този случай правоприемството се осъществява косвено, минавайки през имуществото на останалите наследници, а собствеността се прехвърля от момента, в който се осъществи индивидуализацията на вещите (аргумент от чл. 24, ал. 2 ЗЗД).

Заветникът придобива вещта във вида, в който тя се намира към момента на откриване на наследството. Важно е само обектът, който е завещан да има самостоятелно съществуване и обособеност според действащото право – р. 44-12-П г. о. на ВКС по г. д. № 699/2011 г.¹⁰ „Промените, които са настъпили с вещта след съставяне на завещанието, нямат значение.“¹¹ Това се отнася и до приращенията, които вървят заедно с вещта с оглед общите правила за приращенията – чл. 92 ЗС.¹²

Промените във вещта ще имат значение само при положение, че водят до загуба на предишната ѝ форма и предназначение. В този случай се приема, че завещателят е отменил завета – чл. 41, ал. 2 ЗН.

Следваща особеност на завета е, че на негова основа може да се учреди вещно право, което не е съществувало в правната сфера на завещателя. По-конкретно на базата на свое право на собственост завещателят може да

¹⁰ Ето защо е недействителен заветът на таван или избено помещение, явяващи се принадлежност към жилище в сграда етажна собственост.

¹¹ **Тасев, Христо.** Българско наследство право. София: Софи-Р, 1993, с. 76.

¹² В стария ЗН е имало изрична разпоредба в този смисъл – чл. 128 ЗН (отм.) – вж. **Цонов, Александър.** Коментар по Закона за наследството. София: Издание на ВС на Р. България, 1993, с. 64.

учреди право на строеж или право на ползване в полза на заветника.¹³ В подобен случай при наследяването ще се осъществи учредително правоприемство, а не прехвърлително правоприемство.

2.5. Изискването завещателят да е собственик на вещта, предмет на завета

За да се осъществи правното действие на завета, законът поставя изричното условие завещателят да е бил собственик на вещта **към момента на откриване на наследството**. Според чл. 19, ал. 1 ЗН заветът на една вещ е недействителен, ако завещателят не е собственик на тази вещ **при откриване на наследството**. Посоченото означава, че е без значение дали завещателят е бил собственик на вещта към момента на съставяне на завещанието. Може собствеността да е придобита впоследствие – завещателното разпореждане ще е валидно и ще произведе правно действие. Трябва обаче да се има предвид, че отчуждаването изцяло или отчасти на една завещана вещ **отменя завета относно нея**, дори и когато вещта бъде придобита отново от завещателя или когато отчуждението бъде унищожено по други причини, а не поради порок в съгласието – чл. 41, ал. 1 ЗН. Подобно връщане на вещта в наследственото имущество е ирелевантно, тъй като се счита, че то не премахва ефекта от отменянето на завета.

По-различно е положението, ако заветът се свежда до родово определени вещи. Той е действителен, дори и в наследството на наследодателя да няма такива вещи по време на смъртта му – чл. 19, ал. 2 ЗН. „Предполага се, че в наследствената маса има такива вещи, но дори да ги няма, то законният наследник е длъжен да ги достави на заветника.“¹⁴

2.6. Фактически състав на наследяването по завещание

Фактическият състав на придобиване на вещни права чрез наследяване по завещание включва следните три елемента:

1. *Откриване на наследство* (т. е. настъпване смъртта на наследодателя);
2. Наличие на *валидно завещание*, съставено в полза на наследника, т. е. такова, което не е отменено и не страда от пороци, които го правят невалидно;
3. *Приемане на наследството* от наследника.

При кумулативното наличие на тези елементи се осъществява наследяването по завещание и настъпва свързаното с него правоприемство.

¹³ **Петров**, Владимир и Методи **Марков**. Вещно право. Помагало. 9. прераб. и доп. изд. София: Сиби, 2017, с. 116 и с. 129.

¹⁴ **Цонов**, Александър. Коментар по Закона за наследството. София: Издание на ВС на Р. България, 1993, с. 64.

Други действия във връзка със завещанието не са елемент от фактическия състав на придобиването и не го допълват.

Ето защо не е елемент от фактическия състав на придобиването на вещни права чрез завещание т. нар. процедура по „обявяване на саморъчно завещание“ – чл. 27 ЗН. Обявяването „има само информативно, оповестително действие за заинтересованите лица“, то осигурява „удостоверяване на ефекта от завещанието, а именно настъпилото правоприемство.“¹⁵

Не е също така елемент от фактическия състав на придобиването вписването в службата по вписванията на преписи от обявени завещания с предмет недвижим имот и права върху недвижим имот – чл. 4, б. „к“ от Правилника за вписванията. Това вписване има оповестително-декларативно действие и само уведомява, че ползващото се от завещанието лице е придобило правата по него.

ЛИТЕРАТУРА

Павлова, Мариела. Саморъчното завещание и процедурата по обявяването му. *Собственост и право*, 2016, № 1, 59–73.

Петров, Венцислав Л. Отмяна на отказа от наследство от кредиторите на наследника. София: Сиела, 2016. 272 с.

Петров, Владимир, Методи **Марков**. Вещно право. Помагало. 9. прераб. и доп. изд. София: Сиби, 2017. 336 с.

Тасев, Христо. Българско наследствено право. София: Софи-Р, 1993. 256 с.

Цонов, Александър. Коментар по Закона за наследството. София: Издание на ВС на Р. България, 1993. 168 с.

Дадена в Катедра „Гражданскоправни науки“ – април 2019 г.
Рецензент – проф. д-р Иван Русчев.

¹⁵ **Павлова**, Мариела. Саморъчното завещание и процедурата по обявяването му. *Собственост и право*, 2016, № 1, с. 70 и 71.